

УДК 338.45

Г. В. Ортина,
докторант, Академія фінансового управління Міністерства фінансів України

ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

G. V. Ortina,
doctoral student, Academy of Financial Management Ministry of Finance of Ukraine

APPROACHES TO DEVELOPING ANTI-CRISIS STRATEGY IN THE REAL ECONOMY

У статті запропоновано антикризові механізми в реальному секторі економіки розглядати як сукупність важелів, методів та інструментів, що забезпечують досягнення балансу соціальної, економічної, екологічної і інституційної складових стійкого розвитку. Встановлено, що при розробці антикризової стратегії розвитку промисловості ключові параметри визначаються технологічним, кадровим і фінансовим потенціалом, які відображають сукупність необхідних ресурсів для подолання існуючого дисбалансу.

In the article the mechanisms of crisis in the real economy considered as a set of instruments, techniques and tools that provide a balance of social, economic, environmental and institutional components of sustainable development. Found that the development of anti-crisis strategy of industrial development parameters are determined by technological, human and financial potential, reflecting the totality of the necessary resources to address existing imbalances.

Ключові слова: антикризовий механізм, потенціал, промисловість, ресурси, реальний сектор економіки, сталий розвиток, фінансово-економічні процеси.

Key words: antirecessionary mechanism, capacity, industry resources, the real economy, sustainable development, financial and economic processes.

ВСТУП

В умовах прискореної глобалізації економіка України розвивається під впливом складних світових фінансово-економічних процесів. Тому наслідки світової фінансово-економічної кризи, яка почалася з осені 2008 р., позначилися на реальному секторі економіки, у тому числі промисловості. Падіння промислового виробництва в світі почалося з вересня 2008 р. і у вересні-листопаді досягло 13,2% порівняно з аналогічним періодом 2007 р. Обсяги виробництв в країнах Євро-союзу у грудні 2008 р. скоротились відповідно на 12%, за вересень-листопад обсяги світового експорту товарів у перерахунку на рік зменшилися на 42,6%.

Основні зовнішні і внутрішні чинники, що спричинили негативну динаміку показників розвитку промисловості в країні, наступні: погіршення умов торгівлі на міжнародних ринках сировинних товарів і товарів низького технологічного переділу, що стримувало активізацію діяльності в експортоорієнтованих галузях; скорочення обсягів промислового виробництва та будівництва в основних країнах — торговельних партнерах України, що спричинило згортання попиту на продукцію вітчизняної промисловості як інвестиційного, так і проміжного споживання; зниження внутрішнього попиту на продукцію вітчизняної промисловості як з боку населення (продук-

ція харчової, легкої, деревообробної промисловості та автомобілебудування), так і промислових споживачів державного та приватного секторів (продукція добувної промисловості, машинобудування тощо); падіння платоспроможності підприємств та неможливість залучення ними кредитних коштів, що значно ускладнило як реалізацію інвестиційних планів, так і здійснення поточної діяльності; зростання витрат на основні складові собівартості продукції, зокрема вартості енергоносіїв, тарифів на залізничні перевезення, заробітної плати, що призвело до зниження рентабельності виробництва та інвестиційної привабливості.

Питання антикризового управління в економіці розглядалися у наукових працях таких вчених, як: Алімова О.М., Амоши О.І., Беззубко Л.В., Буркинського Б.В., Бутка М.П., Геєця В.М., Герасимчук З.В., Гранберга О.Г., Долішнього М.І., Дорогунцова С.І., Злупка С.М., Прокопенка М.Д., Симоненка В.К., Фащевського М.І., Федорищевої А.М., Чернюк Л.Г., Чумаченька М.Г. та інших.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Метою статті є удосконалення підходів до розробки антикризової стратегії в реальному секторі економіки, в яких, на відміну від існуючих, ключовими компонентами мають виступати технологічний, кадровий і фінансовий потенціали.

РЕЗУЛЬТАТИ

Світова економічна криза висвітлила, що в Україні при позитивній ціновій кон'юнктурі не здійснено структурних змін у промисловості, а також заходів щодо модернізації виробництва. Основною проблемою промисловості України є відсутність як у власників підприємств, так і у владних структур антикризового арсеналу інструментів, заходів і досвіду протидіяти негативним зовнішнім потрясінням. Саме неконкурентоспроможні як за собівартістю, так і за якістю й асортиментом продукції виробництва у періоди різкого зростання попиту та обвалу цін опиняються поза ринком. Слабкою ланкою в національній економіці виявилася і банківська система, що потрапила в повну залежність від зовнішнього кредитування й виявила нездатність до ефективного господарювання.

Найбільш постраждала від наслідків кризи промисловість. Обсяги виробленої промислової продукції 2009 р. порівняно з 2008 р. скоротилися на 21,9%, у тому числі в переробній промисловості — на 26,6%. Найбільшого спаду зазнали галузі, орієнтовані на виробництво продукції виробничого та інвестиційного призначення: машинобудування (- 45,1%), виробництво неметалевої мінеральної продукції (- 38,4), металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (- 26,6), хімічна і нафтохімічна промисловість (- 23,2%). Значною загрозою для конкурентоспроможності національної економіки з погляду її спроможності до інвестиційного зростання та проведення модернізації є збереження найбільш глибокого спаду виробництва в машинобудуванні, яке за 2009 р. втратило майже половину обсягів продукції порівняно з 2008 р. Найбільшого спаду зазнало виробництво транспортних засобів устаткування, яке скоротилося проти 2008 р. на 58%.

На цьому фоні найменші втрати спостерігалися у двох галузях — виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (-6,1%) і виробництві коксу, продуктів нафтоперероблення (-3,4). Це пов'язано, перш за все, з підтриманням високого внутрішнього попиту на товари широкого споживання та нафтопродукти (моторний бензин та дизельне паливо, мазути паливні важкі, обсяги виробництва яких зросли).

Порівняно з 2008 р. одержано приріст продукції у виробництві олії соняшникової нерафінованої на 49,4%, маргарину — на 11,1 %, кондитерських виробів — на 6,1 %, горілки та міцних спиртових напоїв — на 5,2%. Перевищено обсяги попереднього року у фармацевтичному виробництві (на 0,7%), виробництві мила та миючих засобів, засобів для чищення і полірування, парфюмерних та косметичних засобів (на 0,8%) [1; 4].

Одним з потужних чинників економічного спаду промисловості країни 2009 р. стало різке зниження інвестиційної активності підприємств, ско-

рочення інвестиційної діяльності. Негативній динаміці інвестиційної діяльності в промисловості сприяли наступні фактори [2, с. 50]:

- значне падіння обсягів виробництва через звуження внутрішнього і зовнішнього попиту;
- погіршення фінансового стану підприємств;
- погіршення умов кредитування, особливо довгострокового, ускладнило реалізацію інвестиційних проектів у галузях з високою часткою позикових ресурсів, перш за все у машинобудуванні, металургійній та хімічній промисловості;
- скорочення державних інвестицій;
- різке збільшення витрат на імпорتنі складові виробництва та обслуговування боргових зобов'язань в іноземній валюті.

На економічне зростання та зовнішню торгівлю України мали негативний вплив світовий попит і стан зовнішніх ринків. Скороченню попиту на вітчизняну продукцію сприяв спад промислового виробництва в таких країнах, як Росія, Казахстан, Туреччина, країни ЄС (Німеччина, Угорщина, Італія), США — основних імпортерів вітчизняної сировинної продукції, продукції проміжного споживання, а також інвестиційної. Значна кількість країн світу запровадила протекціоністські заходи та надає підтримку власним виробникам.

Розвиток промисловості, як і економіки в цілому, у подальшому залежатиме від оздоровлення внутрішніх фінансових ринків, стабілізації курсу національної валюти, підвищення конкурентоспроможності промислової продукції та зростання світової економіки. Стимулювання економічного піднесення повинно здійснюватися шляхом проведення відповідної державної промислової політики [3].

Для ефективного розвитку вітчизняної промисловості, урахувавши відсутність ринкового механізму міжгалузевого перерозподілу ресурсів і слабкість вітчизняного фінансового сектора, неспроможного фінансувати великі інвестиційні проекти, необхідно повернутися на певний період до практики прямого перерозподілу ресурсів державою. Слід визначити низку галузевих пріоритетів, які мають конкурентні переваги й забезпечать модернізацію промислового виробництва. Держава має стати ініціатором розробки та реалізації масштабних інвестиційних проектів у пріоритетних галузях та спрямувати на їх здійснення як власні ресурси, так і ресурси бізнесу, залучаючи їх на вигідних для нього умовах. Серед інструментів підтримки розвитку пріоритетних галузей доцільно практикувати бюджетне кредитування, надання державних гарантій, податкових пільг тощо [5].

Стабілізації металургійного виробництва сприятиме розширення внутрішнього споживання металопродукції через її здешевлення і використання в машинобудуванні та будівництві. Сьогодні розроблена важлива програма оновлення рухомого складу Укрзалізниці, реалізація якої забезпечить вітчизняні металургійні під-

приємствам замовленням на металопрокат для модернізації залізничних колій (рейки, метизи, кріплення тощо), ремонту і виробництва вантажних вагонів, а також для вагонобудівних заводів. Здійснення цієї програми та інших міжгалузевих проектів, зокрема "Стратегії розвитку авіаційної промисловості та цивільної авіаційної техніки до 2020 року", "Державної цільової програми розвитку автомобільної промисловості та регулювання ринку автомобілів на період до 2015 року" тощо, дасть змогу вітчизняній промисловості прискорити подолання фінансової кризи.

Отже, пом'якшення негативних наслідків сучасної кризи можливе за умови створення ефективного організаційно-економічного механізму, здатного забезпечити сталу підтримку фінансово-економічної дієздатності підприємств. Для цього через систему дієвих нормативно-правових актів та регуляторних заходів необхідно:

— удосконалити фінансово-кредитну діяльність банківської системи в напрямі зниження кредитних ставок та зростання обсягів довгострокового кредитування, особливо для підприємств із великим циклом виробництва (авіабудування, суднобудування, важке машинобудування тощо);

— вирішити питання наповнення стабілізаційного фонду та здійснювати фінансування інвестиційних проектів за рахунок цих коштів;

— надати підтримку стратегічно важливим для країни високотехнологічним виробництвам, у продукції яких висока частка доданої вартості та які забезпечують високу зайнятість робітників у суміжних галузях;

— стимулювати модернізацію основних засобів та впровадження сучасних енергозберігаючих технологій через надання підприємствам податкових і митних пільг;

— продовжити виконання інвестиційних та інноваційних проектів із залученням розробок переважно вітчизняних наукових установ, конструкторських та проектних організацій;

— стимулювати переорієнтацію виробників експортоорієнтованих галузей промисловості на потреби внутрішнього ринку та розвиток імпортозамінних виробництв;

— здійснити комплекс заходів, спрямованих на забезпечення реалізації вітчизняної промислової продукції на внутрішньому ринку за цінами, не вищими від світових;

— запровадити підтримку суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють видобуток вітчизняної природної сировини та виробництво імпортозамінюючої продукції;

— стабілізувати внутрішню політику ціноутворення на промислову продукцію, транспортування природного газу та перевезення вантажів;

— запровадити заходи щодо захисту внутрішнього ринку промислової продукції від імпорту, який завдає шкоду вітчизняним виробникам, у рамках передбачених СОТ інструментів;

— надавати інформаційну та правову допомогу у встановленні економічних зв'язків вітчизняних промислових виробників з іншими країнами з метою розширення зовнішніх ринків збуту їх продукції;

— приватизувати підприємства оборонної промисловості, які не завантажені оборонним замовленням, перепрофілювати і створити нові робочі місця у сфері виробництва високотехнологічної цивільної продукції;

— упровадити у практику застосування офсетних та лізингових схем при експорті продукції, що дасть можливість відкривати нові робочі місця для виконання замовлень покупця;

— активізувати поповнення оборонного бюджету (спеціального фонду) за рахунок здачі в оренду земель оборонного призначення;

— посилити роль державних важелів управління регіональним розвитком;

— активізувати діяльність місцевих органів влади та місцевого самоврядування у процесі впровадження дієвої антикризової політики в регіонах.

Таким чином, системний характер поточної кризи потребує розробки стратегії подолання кризи і побудови більш прогресивного типу ринкової економіки, створення умов для якісних структурних змін і тривалого зростання промислового виробництва. Вихід із кризи може бути здійснений насамперед за допомогою розробки й реалізації антикризового механізму, який би враховував особливості регіонів, взаємодоповнюючи загальну державну концепцію реформ і сприяв би постійному й динамічному розвитку конкретного регіону.

Розробка антикризового механізму подолання промислового відставання базується на наступних принципах:

1) антикризовий механізм повинен одночасно охоплювати:

— за функціональною ознакою — області й райони, що відносяться до економічного району;

— за галузевою ознакою — галузі комплексу в традиційному розумінні, а також сукупність підприємств (суб'єктів господарювання), що випускають продукцію з однаковими або схожими якісними та функціональними показниками;

2) враховуючи, що досить значна кількість регіонів відноситься до старопромислових районів, процес реформування промислових укладів повинен бути перманентним і не перетворюватися на обвальний, який пов'язаний із закриттям підприємств і масовим безробіттям, спрямований на збереження спеціалізації виробничого й науково-технічного потенціалу регіону;

3) наявність різних техніко-економічних укладів у кожній галузі через загальне лімітування ресурсів у ході реформування вимагає директивного державного регулювання, пов'язаного з "балансуванням" сукупної потреби стратегічних ресурсів ("переливу" мобільних ресурсів з прив'язкою до економічної ефективності);

4) основа концепції антикризового механізму полягає у використанні й розвитку регульованого внутрішнього потенціалу й зміні акценту від мілітаризованого й "тяжкого" виробництва до гнучкої спеціалізації із взаєморозвитком усіх сфер життєдіяльності, базуючись на власних природних ресурсах й трудовому потенціалі;

5) врахування регіональних особливостей визначається загальними тенденціями реструктуризації й сформованими регіональними диспропорціями в економічному районі;

6) пошкваллення інвестиційної політики можливо тоді, коли реформування господарського комплексу йде в рамках загальної реформи в Україні.

Антикризова стратегія розвитку промисловості повинна охоплювати наступні блоки: науково-технічну, інвестиційну, промислову політику та фінансово-кредитну політику. У сфері збереження й розвитку антикризового потенціалу, здатного забезпечити науково-технічну незалежність регіонів економічного району й виходу на сучасний технологічний рівень, необхідно:

— змінити напрями наукових досліджень, ґрунтуючись на пріоритетах державної науково-технічної політики й відтинаючи неефективні, малоперспективні й морально застарілі напрями досліджень (вибір пріоритетів ґрунтується на згоді із завданнями підвищення рівня економічної безпеки різних регіональних рівнів);

— створити сприятливий інвестиційний клімат з використанням різних форм селективного державного стимулювання життєвого циклу інновацій і захисту вітчизняних виробників наукомісткої продукції;

— здійснювати комплекс організаційних і економічних заходів: по вдосконаленню інституту державних наукових центрів у рамках державних програм по найбільш перспективних фундаментальних дослідженнях, по розвитку інжинірингових центрів на територіях. У сфері інвестиційної політики основним напрямом має бути формування сприятливого інвестиційного середовища й підвищення інвестиційної активності й правової захищеності суб'єктів господарювання як на іноземних, так і на вітчизняних ринках. Це можливо тільки при реалізації наступних принципів:

— підвищення важливості неінфляційних джерел нагромадження суб'єктів господарювання й розширення обсягів залучення заощаджень населення;

— надання підвищення рівня самостійності учасникам взаємодії протягом всього циклу "наука — виробництво — споживання" на основі спільного державно-комерційного фінансування інвестиційних проектів;

— розміщення централізованих капітальних вкладень і здійснення державного фінансування в нововведення на конкурсній основі з переносом центру тяжіння з безповоротного бюджетного фінансування на кредитування на поворотній основі;

— проведення обов'язкової незалежної експертизи (у т.ч. із залученням іноземних фахівців) інвестиційних проектів, особливо пов'язаних з формуванням міжвідомчих і міжрегіональних наукомістких виробничих комплексів і центрів наукових досліджень;

— створення мережі "полюсів зростання", зон "інновацій" і зон економічних експериментів: розвиток ризикового (венчурного) бізнесу;

— здійснення протекціонізму інвестування процесу "наука — виробництво — споживання".

Основними напрямками зміцнення фінансової системи й кредитно-грошових відносин є зменшення кількості податків і надання "податкових канікул" особливо установам, які здійснюють фундаментальні дослідження, розробку й впровадження екологічних технологій, зокрема:

— відмова від галузевого підходу при передачі основних засобів і іншого майна підприємств протягом усього процесу "наука — виробництво — споживання", продовження безподаткового режиму на всі безоплатні передачі при наявності ухвали відповідних органів влади;

— цільове фінансування державних витрат і надання бюджетної допомоги науково-дослідним організаціям тільки відповідно до цільових проектів, державних науково-дослідних програм і програмами розвитку регіонів;

— звільнення від оподаткування доходів від надання технічної допомоги малих підприємств, які здійснюють НДДКР на регіональному рівні;

— вживання своєчасних заходів по захисту інтересів суб'єктів господарювання регіонального ринку;

— створення регіональних фінансових резервів, призначених для стабілізації процесу "наука — виробництво — споживання", спеціалізованих банків і створення регіональних фондів розвитку (у т.ч. фондів конверсії) і фондів субвенцій.

Антикризова стратегія розвитку промисловості повинна враховувати особливості економічного району (модернізація і реконструкція шкідливого виробництва за сучасними технологіями, реструктуризація підприємств, сировинна спрямованість у структурі експортної складової зовнішньоекономічної діяльності регіонів, надмірна урбанізація, наявність малих моноспеціалізованих міст) і містити в собі наступні напрями:

1) реструктуризація промислового виробництва з метою наповнення ринку високоякісною продукцією, згортання неефективного (особливо екологічно шкідливого) виробництва;

2) модернізація виробничого апарату й усієї промислової інфраструктури на новій високоефективній базі;

3) підвищення рівня природоохоронної діяльності й екологічної безпеки;

4) підвищення конкурентоспроможності як рівня технологічного процесу, так власне і продукції, що виробляється;

5) підвищення комплексності й глибини переробки сировини, зниження енерго- і матеріалоємності продукції;

6) підвищення експортного потенціалу;

7) пріоритетний розвиток галузей споживчого і забезпечуючого призначення, на основі існуючого та новостворюваного промислового потенціалу. Переорієнтація виробництва на вирішення першочергових проблем забезпечення продуктами харчуванням, житлом, товарами легкої промисловості, медикаментами тощо;

8) диверсифікованість обробної промисловості, яка має прояв у формуванні багатопрфільної, багатогалузевої орієнтації суб'єктів господарювання на випуск конкретних видів продукції, що задовольняє потреби людини;

9) локалізація й нейтралізація наслідків трансформації промисловості регіону і конверсії оборонної промисловості;

10) адаптація проведення регіональної промислової політики до ринкових реформ.

Основні цілі антикризової стратегії розвитку промисловості взаємно доповнюють пріоритети загальної селективної стратегічної політики, до якої можна віднести:

— орієнтацію на випуск інноваційної продукції і освоєння в суспільних цілях технологій подвійного призначення;

— прискорений розвиток галузей життєзабезпечення й збільшення частки споживчого сектора.

Система галузевих пріоритетів як складових антикризової стратегії розвитку промисловості включає:

— паливно-енергетичний комплекс: енергопостачання й розвиток нетрадиційних джерел тепlopостачання;

— підвищення паливної безпеки на основі розвитку системи енергозабезпечення (конденсаційні електростанції, атомна енергетика із замкненим ядерно-паливним циклом тощо);

— реконструкція й модернізація існуючих потужностей; обмін електроенергією в рамках територій;

— створення диверсифікованих територіально-виробничих структур енергетичних об'єктів по типах, видах палива й районам розміщення;

— хіміко-металургійний комплекс: підвищення якості продукції з доведенням до більш високого ступеня готовності, підвищення коефіцієнта використання металу, створення матеріалів із заздалегідь заданими властивостями, більш повна утилізація й переробка відходів виробництва при прискореному впровадженні природоохоронних заходів, перехід на біосферосумісні технології; перефільювання потужностей по виплавці високоміцного металу й виробництву спеціальних видів прокату;

— машинобудування й металообробка: забезпечення потреби в сучасному обладнанні переробного комплексу, АПК, торгівлі, громадського харчування, медицини й охорони здоров'я, ліквідації існуючої невідповідності в технічному рівні розвитку між технологічно взаємопов'язаними галузями виробництва;

— здійснення переходу (відповідно до світових тенденцій) до нового технологічного укладу на основі розробки, впровадження й функціонування інновацій, вихід і закріплення на світових ринках товарів і послуг.

ВИСНОВКИ

Для подолання негативної динаміки розвитку промисловості в країні розроблено антикризову стратегію. Визначено, що цільові установки антикризової стратегії розвитку промисловості на перспективний період полягають у послідовному досягненні наступного: удосконаленні структури промисловості (шляхом стимулювання розвитку експортоорієнтованих та імпортозамінних промислових виробництв; орієнтування на конкретні вузькі сегменти ринку, де вітчизняні товаровиробники зможуть реалізувати конкурентні переваги з урахуванням соціально-економічного становища в країні); збалансованості соціально-економічного розвитку; раціонального використання територіальних ресурсів; надійного функціонування виробничої, соціальної та інших інфраструктур; необхідного рівня стандартів життя населення. Реалізація запропонованої стратегії дозволить забезпечити стійкість еволюційного процесу і проведення інноваційної модернізації в реальному секторі економіки.

Література:

1. Амоша А.И. Стратегия совершенствования хозяйственного механизма в промышленности Украины / А.И. Амоша // Экономическая наука современной России. — 2001. — № 2. — С. 112—118.

2. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / [Жаліло Я.А., Бабанін О.С., Белінська Я.В. та ін.]; за заг. ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2009. — 142 с.

3. Корелин В.В. Антикризисная промышленная политика / В.В. Корелин, Д.Н. Патрушев, Б.В. Прянков. — М.: Экономика, 2004. — 415 с.

4. Мельничук В. Тенденції економіки з початку кризи / В. Мельничук // Урядовий кур'єр. — 2009. — 3 квітня. — С. 6.

5. Микитенко В.В. Формування системи управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості у чотирьохвимірному просторі, реалізація дії її функціоналів / Демешок О.О., Микитенко В.В. // Інвестиції: практика та досвід 2013. — К., Чорноморський держаний університет ім. Петра Могили МОНмолодьспорту України, 2013. — № 1. — С. 12—19.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2013 р.